

PÉTER I. ZOLTÁN

Nagyvárad barokk és klasszicizáló barokk építésze

Kultúra

A reneszánsz stílust követő barokk művészet Európában 1600 táján tűnt fel. És akárcsak stíluselődjének, ennek is Itália volt a szülőhazája. De míg a reneszánsz Firenzéhez, addig a barokk Rómához kötődik a legerősebb szálakkal. Itt vannak a legmonumentálisabb emlékei. A katolikus egyháznak az ellenreformáció korában újonnan szerzett hatalma a 17. században ismét a világgal társul. Mindkét hatalom képviselői abszolút uralkodók. Ezen abszolutista korszak – amely nagyjából 1600–1780 között tartott – stílusa a barokk, amely az ellenreformációhoz hasonlóan Rómából indult ki. Az előbbiekből következik, hogy a barokk a legerőteljesebben és a legegényibb módon a katolikus többségű országokban terjedt el: Spanyolországban, Franciaországban, Ausztriában. Ezekon az országokon kívül Európában késve kezdődött a korai barokk, a harmincéves háború miatt. Még nagyobb volt az eltolódás Magyarországon, ahol a török uralom 150 éve megszakította a stílusfejlődés szabályos folyamatát. A bizonytalan, háborús állapotok miatt nagyszabású

Ferences rendház az 1902-ben lebontott Barátok temploma mellett

Péter I. Zoltán Podmaniczky- és Rimanóczy-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad – 2020. ápr. 18., Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

barokk templomok, kastélyok építése másfél száz évvel később kezdődött, mint másutt. Az ország a török hódoltság megszűnte után sem nyerte vissza szabadságát, az osztrák ház abszolutista hatalmának kiszolgáltottja volt. Ennek jegyében a Rákóczi-szabadságharc leverése után az országban az északolasz és francia barokk stílus Ausztria közvetítésével terjedt el.

Nagyvárad viszontagságos történelme során többször is elpusztult; 1241-ben a tatárok, 1474-ben a törökök, 1514-ben Dózsa György hadai dúlták fel. A várat 1598-ban sikertelenül ostromló törökök felégették a várost, ezt Bocskay István hadainak két éves

ostroma (1604–1606) követte. „Ez ostrom után – amint Bunyitay Vince írta – Várad régi fényéből már csak a Szent László székesegyháza s lovasszobra, és a szent királyok ércszobrai maradtak fenn, de ezek is még csak egy időre...” Egy időre, mivel az 1614-es földrengés a székesegyházat erősen megrongálta, ezért Bethlen Gábor 1618-ban lebontatta, s köveit a várbeli építkezéseknél használta fel. A királyszobrokat a törökök törték össze és vitték el 1660-ban, miután elfoglalták a várat. De már előtte, a török seregek közeledténél hírére a védők a várost felgyújtották.

Mindaz, amit 1660 után a törökök 32 év alatt építettek, 1692-ben, a visszafoglalás évében pusztult el. A város siralmas állapotban került a keresztények kezébe. Vadkert és Velence már 1660-ban elpusztult, s a törökök nem építették újjá. A vártól nyugatra fekvő egykori Péntekhely helyén a törökök által épített mecsetek, paloták és egyéb épületek 1692-ben tűntek el a föld színéről. Helyükön csak romok és kőtöredékek maradtak. Valamivel jobb képet mutatott a Körös jobb partján Olaszi. Itt még megmaradt 114 lakható ház. Az említett események miatt a régebbi korokból való épületek nem maradtak meg a 18. századra, a reneszánsz kori vár kivételével.

Ilyen előzmények után fogott hozzá Benkovich Ágoston püspök, egyben Bihar vármegye főispánja a mai Nagyvárad alapjainak lerakásához. Mint római katolikus püspök, megfogytakozott hívei számára először a Körös partján, a későbbi Széchenyi (mai Traian) téren építtette fel a ma is meglévő kis templomot, s azt Szent Brigitta tiszteletére szentelték fel. Ez a kezdetben ideiglenes székesegyház szerepet is betöltő templom minden építészeti stílust nélkülözött.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a török uralom megszakította a stílusfejlődés szabályos folyamatát, és a barokk építészet nálunk közel százötven évvel később jelentkezett, mint külföldön. „Nálunk a barokk építészet megjelenése nem szerves fejlődés eredménye – állapította meg B. Nagy Margit –, a barokk 18. századi meggyökerezése az osztrák katonai erődítési munkálatokkal és az ellenreformáció utóhullámainak restaurációs igyekezetével állt kapcsolatban. Mivel a viszonylagos függetlenségét elvesztett protestáns hagyományú fejedelemségben mindkét akció elég nép-

szerűtlen volt, magát a stílust is idegenkedéssel fogadták, s megjelenésével a század elején csak ott számolhattak, ahol katonai vagy egyházi építkezések folytak.” Mivel Nagyváradon a vár viszonylag használható állapotban maradt, az ide beköltöző katonaság ebben a korban nem építkezett a városban, a 18. század második felében épített huszárlaktanyát leszámítva. E században és a következő század elején az ellenreformáció és a katolikus restauráció után újra virágkorát élő katolikus egyház építkezett Váradon. Már csak azért is, mivel egy békés, vagyoniilag jól meg alapozott, megállapodott tradíciókkal bíró nemességről vagy polgárságról Váradon nem beszélhetünk. A ma-

gyar katolicizmus – a Habsburg-háznak híve és támogatója – szoros művészi kapcsolatban állt Ausztriával, főleg Béccsel, és természetesen Rómával is, azzal a Rómával, ahonnan a barokk stílus érkezett, igaz, osztrák közvetítéssel.

A nagy barokk építkezések mecénásai a mindenkori katolikus püspökök voltak. Így Benkovich Ágoston utóda, Csáky Imre bíbornok (1702–1732) Újváros központi terén 1721-ben megvetette a **Szent László-plébániatemplom** alapját. Az őt követő püspökök folytatták a templom építését, s 1741-ben fejezték be. A torony nélküli templomot 1756. május 23-án szentelte fel Forgách Pál püspök. Tornyt 1800-ra emeltek a provinciális barokk stílusú templomhajó elé.

Csáky Imre bíboros építtette 1727-ben, úgyszintén provinciális barokk stílusban, a **szőlősi plébániatemplomot** is.

Szerzetesrendeket telepítettek le a 18. század elején a városban, így a ferenceseket a Páris-patak közelében. 1731–1738 között épített **rendházuk** ma is látható a Sal Ferenc (Dunárea) utca elején, az olasz plébániatemplom mellett, a katonakórház részeként.

Ugyancsak a bíboros támogatása révén, 1742-ben barokk stílusban elkészült a **kapucinusok temploma** és **rendháza** is, de mindkettő megsérült az 1836. évi tűzvészben. Mai, klasszicista stílusú alakjukat az 1838-as átépítést követően nyerték el.

Római katolikus püspöki palota

Az egykori pálos, mostani premontrei templom

Holdas templom, azaz az ortodox katedrális

Csáky Miklós püspök (1737–1747) a **pálosoknak** vásárolt telket, s azon űk 1766-ra felépítették **rendházukat** és **templomukat** klasszicizáló barokk stílusban. Mindkettőt Vápi Máté pálos szerzetes tervezte. A rend felfüggesztése után, 1786-tól a templomot raktárrá alakítják; később, 1802-ben a visszaállított premontrei rend vette át a templomot és a rendházat.

Az építkezések nemcsak püspökök, hanem kanonokok nevéhez is fűződtek. Így Gyöngyösy György kanonok (1735–1760) 1760-ra felépíttette a Fő utcán az **irgalmas rend templomát** és **rendházát**. De megemlíthető itt Szentzy István kanonok is: 1771-ben megalapította az Orsolya-zárdát, és két év elteltével megépíttette a rend számára a Fő utcán a kis barokk stílusú **Szent Anna-templomot**. E stílusjegyek ma már nem láthatók a templomon és a rendház régebbi szárnyain, ugyanis 1858-ban Szaniszló Ferenc püspök a homlokzatoknak gótizáló kiképzést adott.

Nagyvárad legjelentősebb barokk építészeti emlékei a nagyállomás közelében találhatóak. Forgách Pál püspök (1747–1757) érdeme, hogy „monostorának” itt keresett és talált alkalmas helyet. Az ő kezdeményezésére kezdtek el építeni 1751-ben a **római katolikus székesegyházat**. Az építkezés három püspök nevéhez fűződik. A tervező Giovanni Battista Ricca és Franz Anton Hillebrandt, akik a klasszicizáló barokk szellemében alkottak. A felépült székesegyházat Kollonitz László püspök (1780–1787) szentelte fel 1780. június 25-én. Patachich Ádám püspöksége idején (1759–1776) a **római katolikus püspöki palotát** is elkezdtek építeni a székesegyház szomszédságában; ez 1777-re készült el. A palota stílusa is eltávolodott a barokk művészettől a klasszicizmus felé. Tervezője Franz Anton Hillebrandt. Forgách Pál püspök ötlete és utasítása nyomán kezdtek építeni 1760-ban a **Kanonok sort**. Ennek a tíz árkáddal összekötött épületsornak az utolsó házát 1875-ben emelték. A kanonokok ingatlanainak stílusa némileg elüt a környezetétől, mivel a tíz „lábasház” már a klasszicizáló népi lakóházak tornácaival mutat rokonságot.

A szakrális barokk építészetet példázza még a **velencei ortodox templom**, melyet 1768–1779 között építettek, az 1775-re felépített **vártemplom**, illetve az 1787-ből való **velencei kato-**

Római katolikus
székesegyház

Görögkatolikus
székesegyház

likus plébánia. A világi barokk épületekből alig maradt mára hírmondó: az 1760-as években épített **vármegyeházát** 1855-ben úgy építették át, hogy eredeti stílusából semmit sem őriztek meg. Az Őr (Calvin) utcai **Rhédey-palota** is e stílus jegyében született a 18. század utolsó harmadában. Ezzel Nagyvárad barokk építészeti értékeit nagyjából mind felsoroltuk.

Ami a 18. század vége felé még épült, az már átmenet volt a klasszicista építészet felé. Ide sorolható az **ortodox katedrális**, közismert nevén a Holdas templom, ez 1784–1790 között épült, Éder Jakab terve alapján. És bár mai külseje semmit sem őrzött meg eredeti klasszicizáló barokk stílusából, az **olaszi református templom** is ide sorolható. A templomhajó 1784–1787 között épült, úgyszintén Éder mester elképzelése szerint. Torony majd csak 1884-ben kerül a templom elé. Id. Rimanóczy Kálmán itt már a historizmus jegyében dolgozott. Ide tartozik még a Szent László (napjainkban Unirii) téri **görögkatolikus székesegyház** is; 1800–1810 között épült, egy máig ismeretlen építész terve nyomán.

A 18. század fordulójára az a jellemző, hogy az osztrák hatás fokozatosan csökken, a külföldiek helyett egyre több hazai építész foglalkoztatnak, de ettől eltekintve „helyi”, speciálisan nagyváradi stílusról nem beszélhetünk – állapította meg nagyon helyesen Biró József. Minden mester más vidékről jön, hatással egymásra alig vannak. Szerves kapcsolat a nagyváradi műalkotások között nem sok található. Ahogy úgyszintén Biró József fogalmazott: „Nagyvárad művészettörténete inkább művész- és tárgytörténet, mintsem egymásba folyó, szerves láncolat, bár az újabkori váradi műemlékek az érett barokktól a copf és jozefinista stíluson keresztül a neoklasszicizmusig az európai stílusváltozásokat sorra végigélték.”